

6. Mews. Jessica Freedman. 30 most important hotel technology trends in 2025. Available at: URL: <https://www.mews.com/en/blog/hotel-technology>

7. Paperchase. Analytics in the Hospitality Industry: Key Metrics to Monitor. Available at: URL: <https://www.paperchase.ac/hospitality-analytics/analytics-in-the-hospitality-industry/>

UDC 330.8:331.101.3

Autor: student Julia Mąkowska, J.M.

Opiekun naukowy: Doktor Jarosław Wedler, Polska

FRANCUSKA TEORIA WYDAJNOŚCI

Abstakt:

Artykuł prezentuje wyniki badań ewolucji francuskiej refleksji nad wydajnością i produktywnością – od fizjokratycznej koncepcji nadwyżki rolniczej, przez analizy A. Aftaliona, aż po ujęcie J. Fourastiégo, dla którego produktywność staje się miarą postępu cywilizacyjnego. Przedstawiono, w jaki sposób kolejne ujęcia – globalnej wydajności systemu, fizycznej produktywności marginalnej oraz produktywności w wartości – łączą techniczno-ekonomiczne rozumienie wydajności z teorią podziału dochodu i analizą poziomu życia. Zaproponowano robocze rozróżnienie terminów „wydajność” i „produktywność” w terminologii, wskazujące na ich odmienny zakres i zastosowanie w badaniach nad rozwojem gospodarczym. Artykuł prowadzi do wniosku metodologicznego, że produktywność może pełnić rolę rzetelnego wskaźnika postępu jedynie przy zachowaniu pomiaru i możliwości porównań międzyokresowych.

Słowa kluczowe: wydajność; produktywność; francuska myśl ekonomiczna; Aftalion; Fourastié

1. Historyczne i doktrynalne tło pojęcia wydajności

1.1. Fizjokraci a „produktywne” sektory gospodarki

W refleksji nad wydajnością jako miarą postępu cywilizacyjnego kluczową rolę odgrywa myśl fizjokratów, a zwłaszcza osoba François Quesnay, który jako pierwszy systematycznie określił, co w gospodarce jest rzeczywiście „produktywne”. Dla fizjokratów jedynym źródłem realnego przyrostu bogactwa był produkt natury, rozumiany jako nadwyżka, jaką gleba dostarcza po odjęciu kosztów jej uprawy. Quesnay podkreślał, że tylko produkt naturalny jest odnowieniem bogactwa, podczas gdy produkt pracy ludzkiej – „produkt sztuki” – jedynie przetwarza już istniejące dobra i nie zwiększa ich zasobu. Stąd stwierdzenie: „*il n'y a que le produit de la Nature qui soit revenu ou renouvellement de richesse*”¹ „Tylko produkt Natury stanowi dochód lub odnowienie bogactwa.” W tym ujęciu źródłem bogactwa i miernikiem rozwoju jest produkt netto, czyli czysta nadwyżka z rolnictwa, która określa ilość pracy, jaką społeczeństwo może skierować na działalności ponadpodstawowe. Quesnay explicite wskazuje: to właśnie produkt netto² „*Ce que mesure le produit net, c'est la quantité maxima de travail humain qu'une société peut affecter à la production des "richesses" au sens étroit*” „Produkt netto mierzy maksymalną ilość ludzkiej pracy, jaką społeczeństwo może przeznaczyć na wytwarzanie bogactw w sensie ścisłym.” Takie rozumienie bogactwa prowadzi fizjokratów do kluczowego rozróżnienia sektorów gospodarki. W tej perspektywie:

– sektor „produktywny” to przede wszystkim rolnictwo, ponieważ tylko ono wytwarza realną nadwyżkę ponad poniesione nakłady dzięki płodności ziemi;

¹ R. Grandamy, *La Physiocratie. Théorie générale du développement économique*, Mouton, Paris–La Haye 1973, str. 90

² *Ibidem*, str. 90.

– sektor „nieproduktywny” tworzą rzemiosło, handel i usługi, które wprowadzie przetwarzają dobra i umożliwiają ich wymianę, lecz same nie generują nadwyżki – konsumują jedynie to, co wcześniej wytworzyło rolnictwo.

Rolnictwo jest zatem – w terminologii współczesnej – sektorem o najwyższej wydajności, ponieważ tylko ono generuje zasób, który może zasilić dalszy rozwój społeczny i gospodarczy³. Fizjokraci *de facto* identyfikują wydajność z możliwością tworzenia nadwyżki, co staje się fundamentem późniejszych teorii wzrostu.

1.2. Dziedzictwo fizjokratów w późniejszej refleksji o produktywności

Myśl fizjokratyczna stworzyła pierwsze w historii ekonomii pojęciowe ramy pozwalające odróżnić działalności o większej lub mniejszej wydajności. Ich kluczowa intuicja – że rozwój społeczny zależy od tego, ile pracy społeczeństwo może „uwolnić” dzięki nadwyżce – była nowatorską próbą opisu mechanizmów postępu cywilizacyjnego.

Quesnay zauważa, że bogactwo narodu rośnie wraz z możliwością przeniesienia części pracowników z sektora podstawowego (produkcji żywności) do sektorów wtórnych i trzeciorzędnych⁴. Narody „bogate” to te, które zatrudniają stosunkowo niewielu rolników, a wiele osób w zawodach drugiego i trzeciego stopnia; narody ubogie – odwrotnie. Z tej zależności wynika, że wydajność rolnictwa determinuje ogólny potencjał rozwojowy społeczeństwa, a więc także jego postęp gospodarczy i cywilizacyjny.

To właśnie ta logika – hierarchii sektorów według ich zdolności do podnoszenia ogólnej wydajności pracy – stanowi fundament późniejszych analiz i w sposób bezpośredni prowadzi do XX-wiecznej teorii struktur gospodarki Jeana Fourastié. Choć ekonomista bada już inne realia, jego trójsektorowy model (rolnictwo–przemysł–usługi) powtarza intuicję fizjokratów: różne sektory mają różną zdolność zwiększania wydajności, a rozwój gospodarczy polega na przesunięciu zatrudnienia do sektorów o wyższej produktywności.

W ten sposób fizjokraci zbudowali pierwszą doktrynę wydajności jako miary postępu gospodarczego, w której:

- wydajność = nadwyżka,
- nadwyżka = warunek rozwoju,
- rozwój = rosnący udział pracy poza rolnictwem.

To dziedzictwo stanowi fundament, na którego w tle rozwija się cała późniejsza refleksja nad wydajnością – aż po współczesne rozumienie jej jako centralnego miernika postępu ekonomicznego i cywilizacyjnego.

2. Ewolucja koncepcji wydajności w myśli ekonomicznej i zarządczej

2.1. Kluczowi francuscy myśliciele

Na gruncie francuskiej tradycji ekonomicznej i zarządczej problem wydajności oraz produktywności był rozwijany stopniowo – od fizjokratycznego rozróżnienia działalności „produktywnej” i „jałowej”, przez klasyczne ujęcia produktywności pracy, aż po złożone analizy efektywności inwestycji, alokacji zasobów i sposobów pomiaru. W myśli fizjokratów działalność produktywna oznaczała tę, która tworzy realną nadwyżkę (*produit net*) – przede wszystkim rolnictwo, dzięki naturalnej płodności ziemi. Z kolei działalność jałowa obejmowała rzemiosło, handel i usługi, które – choć niezbędne dla funkcjonowania gospodarki – nie pomnażają bogactwa, a jedynie przetwarzają lub konsumują nadwyżkę wytworzoną w rolnictwie. To pierwotne rozróżnienie stało się punktem wyjścia do późniejszych koncepcji produktywności, w których kolejni autorzy – już po odejściu od fizjokratycznych ograniczeń – osadzali wydajność w różnych kontekstach: sektora gospodarki, organizacji przedsiębiorstwa, systemu gospodarczego jako całości czy polityki publicznej.

³ *Ibidem*, str. 86-88.

⁴ *Ibidem*, str. 86-88.

Tabela 1 przedstawia wybrane koncepcje francuskiej myśli ekonomicznej i zarządczej, które w istotny sposób przyczyniły się do kształtowania współczesnego rozumienia wydajności i produktywności. Zestawienie pokazuje zarówno ewolucję czasową (od Quesnaya do autorów współczesnych), jak i zróżnicowanie perspektyw – od doktryny fizjokratycznej, przez ekonomię klasyczną i naukę o zarządzaniu, po analizy historyczno-instytucjonalne.

Tabela 1 Wybrani francuscy autorzy tworzący myśl na temat wydajności i produktywności

Autor	Okres	Główne idee dot. wydajności/produktywności	Typ podejścia
François Quesnay	XVIII w.	Tylko rolnictwo tworzy „produkt netto”; podział na działalność produktywną i „jałową”.	Doktryna ekonomiczna (fizjokratyzm)
Jean-Baptiste Say	XVIII/XIX w.	Celem jest uzyskanie większego produktu z tego samego wysiłku pracy; nacisk na wzrost produktywności.	Ekonomia klasyczna
Henri Fayol	XIX w.	Podział pracy i organizacja mają pozwolić „produkować więcej i lepiej przy tym samym wysiłku”.	Nauka o zarządzaniu
Albert Aftalion	Początek XX w.	Trzy różne pojęcia produktywności, powiązane z dochodami i ich podziałem.	Teoria ekonomii
Jean Fourastié	XX w.	Produktywność jako miara postępu technicznego; klucz do wzrostu poziomu życia i zmian struktury sektorowej.	Ekonomia, socjologia gospodarcza
Pierre Massé	XX w.	Efektywność i „produktywność” inwestycji kapitałowych; kryteria wyboru projektów.	Ekonomia stosowana, planowanie
Maurice Allais	XX w.	Maksymalna efektywność ekonomiczna i optymalne wykorzystanie zasobów.	Teoria ekonomii (równowaga, optimum)
Régis Boulat	XX/XXI w.	Historia pojęcia i pomiaru produktywności we Francji; instytucje i polityki „productivité”.	Historia gospodarcza, analiza instytucji

Źródło: opracowanie własne

Zestawienie w tabeli ukazuje wyraźną ciągłość tematyczną: intuicja Quesnaya, że tylko część działalności gospodarczej generuje nadwyżkę i umożliwia rozwój, zostaje rozwinięta u Say’a (wzrost produktu przy tym samym wysiłku pracy)⁵ i Fayola (wydajność jako efekt organizacji przedsiębiorstwa)⁶. Aftalion porządkuje samo pojęcie produktywności, Fourastié nadaje mu wymiar makrospołeczny, Massé⁷ i Allais⁸ analizują efektywność wykorzystania kapitału i zasobów⁹, zaś Boulat pokazuje, jak pojęcie i pomiar produktywności

⁵ J.-B. Say, *Traité d’économie politique*, wyd. 1803; por. wyd. elektroniczne Institut Coppet / UQÀM, 2006

⁶ H. Fayol, *Administration industrielle et générale*, Dunod, Paris 1917 (wyd. krytyczne: IHPM, 2016)

⁷ P. Massé, *Le choix des investissements : critères et méthodes*, Dunod, Paris 1959

⁸ M. Allais, *Économie et intérêt*, Imprimerie Nationale, Paris 1947

zostały zinstytucjonalizowane we Francji. Razem tworzą one spójną, choć zróżnicowaną koncepcję od nadwyżki w rolnictwie po złożone wskaźniki efektywności systemów gospodarczych – na tle której można umiejscowić zarówno analizy Fourastiégo, jak i współczesne dyskusje nad wydajnością.

2.2. Albert Aftalion i problem definicji produktywności

Albert Aftalion w artykule *Les trois notions de la productivité et les revenus* (1911) proponuje jedno z pierwszych systematycznych ujęć pojęcia „produktywności” w ekonomii neoklasycznej, próbując jednocześnie powiązać je z teorią dochodów (płac, renty i zysku z kapitału).¹⁰ Jego analiza pokazuje, że pod jedną nazwą *productivité* kryją się co najmniej trzy różne, choć powiązane ze sobą znaczenia, a każde z nich w innym stopniu nadaje się do opisu „wydajności” w sensie technicznym i w innym stopniu wiąże się z dochodem.

Znaczenie *productivité* u Aftaliona:

1. **Productivité globale** – produktywność globalna

Punktem wyjścia analizy wczesnej szkoły francuskiej jest koncepcja „produktywności globalnej”, rozumianej jako łączny wynik procesu produkcji wytworzony dzięki współdziałaniu wszystkich czynników — pracy, ziemi i kapitału — w określonym czasie. W tej perspektywie chodzi o ogólną ilość dóbr powstałych w wyniku funkcjonowania całego systemu produkcyjnego. Jest to znaczenie najbliższe inżynierskiemu, potocznemu rozumieniu wydajności jako relacji „produkty do zasobów” i stanowi kontekst wyjściowy dla dalszych analiz Aftaliona.

2. **Productivité physique spéciale (imputation en nature)** – fizyczna produktywność jednostki czynnika

Drugi poziom to tytułowy problem „imputacji w naturze”: jaka część produktu materialnego jest „imputowalna” określonej jednostce czynnika produkcji (jednemu robotnikowi, jednemu hektarowi ziemi, jednej maszynie). Autor korzysta tutaj z koncepcji **produktywności krańcowej**:

- rozpatruje **przyrost produktu** wynikający z dołączenia „ostatniej” jednostki czynnika przy niezmienionej ilości pozostałych czynników;
- ta dodatkowa ilość dóbr jest **produktywnością fizyczną tej jednostki** (*productivité physique marginale*).

W licznych tabelach (np. relacja liczby robotników do plonu z 1 ha) pokazuje on, że produktywność krańcowa maleje wraz ze wzrostem liczby jednostek danego czynnika – co odpowiada **prawu malejących przychodów**.¹¹

Productivité économique ou en valeur (imputation en valeur) – produktywność w wartości

Trzecie znaczenie *productivité* wiąże się już bezpośrednio z dochodem pieniężnym. Aftalion przechodzi od wielkości fizycznych do wartości pieniężnych i definiuje **produktywność w wartości (productivité en valeur)** jako wartość produktu, którą można przypisać krańcowej jednostce czynnika.

Na tym poziomie *productivité* staje się kategorią łączącą pomiędzy **wydajnością a dochodem**: Badacz akcentuje, iż **wynagrodzenie czynników „dąży” do zrównania się z ich produktywnością marginalną w wartości** (dla pracy – z płacą, dla ziemi – z rentą gruntową, dla kapitału – ze stopą procentową).

Productivité a „wydajność” – propozycja roboczego rozróżnienia

Na tle powyższych rozważań francuskiego teoretyka wydajności, można zaproponować w niniejszym artykule następujące **rozróżnienie terminologiczne** między francuskim *productivité* a polskimi terminami „wydajność” i „produktywność”:

¹⁰ A. Aftalion, „Les trois notions de la productivité et les revenus”, „Revue d'économie politique” 1911, s. 145–184

¹¹ *Ibidem*, str. 165-169

1. **„Wydajność”** – pojęcie szersze, odnoszone do:
– *productivité globale* (ogólna wydajność systemu),
– *productivité physique spéciale* (wydajność fizyczna pojedynczej jednostki czynnika, mierzona w jednostkach naturalnych).

W tym sensie „wydajność” opisuje **relację ilościową** między nakładami a ilością produktów, niezależnie od formy wartości.

2. **„Produktywność”** – pojęcie węższe, stosowane w tych fragmentach, w których Aftalion przechodzi do szacowania wartości dodanej:

– *productivité économique/en valeur* → „produktywność (krańcowa) w ujęciu wartościowym”,

– kategoria wiążąca **wartość produktu marginalnego z poziomem dochodu** danego czynnika.

Przyjmuje się więc, że:

– w perspektywie techniczno-fizycznej zdolności produkcyjnej (np. liczba sztuk na robotnika, plon z hektara) stosuje się przede wszystkim termin „wydajność”

– gdy analizowana jest relacja między wielkością produkcji a generowanym dochodem pieniężnym (płace, renty, odsetki), należy się posługiwać się pojęciem ‘produktywności krańcowej’ danego czynnika.

Kluczowe zależności wg. Aftaliona

Poniżej zaprezentowano kluczowe zależności formalne wskazywane przez uczonego, które będą podstawą dalszych analiz wydajności:

1. Produktywność w wartości

Jeśli fizyczna produktywność marginalna danej jednostki czynnika wynosi m , a cena jednostkowa wynosi p , to produktywność w wartości wynosi: ¹²

$$P_V = m \cdot p$$

gdzie:

P_V – produktywność w wartości danego czynnika (np. jednego robotnika, jednego hektara ziemi, jednej maszyny),

m – produktywność fizyczna marginalna (ile *dodatkowych* jednostek dobra w naturze daje ostatnia jednostka czynnika),

p – cena jednostkowa produktu (w pieniądzu).

Produktywność w wartości to ilość dodatkowej produkcji (m) pomnożona przez cenę jednostkową produktu (p).

W praktyce oznacza to, że wartościowa produktywność czynnika rośnie wtedy, gdy rośnie jego fizyczna produktywność lub cena wytwarzanego dobra.

2. **Związek dwukierunkowy:** produktywność marginalna kapitału – stopa procentowa.

Autor wielokrotnie podkreśla, że zależność ta ma charakter nieliniowy i niejednokierunkowy. Z jednej strony produktywność marginalna kapitału oddziałuje na poziom stopy procentowej, z drugiej zaś — określona stopa procentowa wymusza taki sposób wykorzystania zasobu kapitału, aby jego produktywność krańcowa dostosowała się do warunków rynku. Ma to istotne konsekwencje metodologiczne: produktywność występuje tu zarówno jako przyczyna, jak i jako skutek procesów gospodarczych.

A. Aftalion przekonuje, że za pojęciem *productivité* kryją się trzy różne poziomy analizy: globalna wydajność systemu, fizyczna produktywność marginalna jednostek czynników oraz produktywność w wartości, służąca wyjaśnieniu dochodów. W polskiej terminologii zasadne jest posługiwanie się określeniem „wydajności” w odniesieniu do

¹² *Ibidem*, str. 170

poziomu globalnego i fizycznego, a o „produktywności (krańcowej) w ujęciu wartościowym” tam, gdzie chodzi o powiązanie z dochodem pieniężnym. Zarysowane przez autora prawidłowości – szczególnie formuła P_V oraz idea wyrównania dochodu z produktywnością marginalną – łączą techniczne spojrzenie na wydajność z teorią podziału dochodu. Dla dalszej części artykułu (skierowanej na koncepcję m.in. Fourastié’ema) Aftalion dostarcza więc ważnej ramy pojęciowej: pozwala jasno odróżnić, w ujęcie wydajności jako czysto fizycznej zdolności produkcyjnej, a produktywność jako kategorię bezpośrednio związaną z dochodami i miarami dobrobytu.

3. Jean Fourastié: wydajność jako miara postępu

3.1. Historyczne i intelektualne źródła myśli o produktywności

Jean Fourastié (1907–1990) był jednym z kluczowych francuskich ekonomistów XX wieku. Łączył teorię z praktyką gospodarczą, a jego ambicją było zastosowanie ekonomii do realnych problemów społecznych. Zyskał rozgłos jako popularyzator wiedzy i twórca pojęcia „Trente Glorieuses” – okresu trzydziestu lat szybkiego wzrostu produktywności i siły nabywczej we Francji (1945–1975).¹³

Produktywność była w jego ujęciu rozumiana przede wszystkim jako wyraz postępu cywilizacyjnego, a nie tylko techniczny wskaźnik przemysłowy. Po 1945 roku odegrał ważną rolę w modernizacji gospodarki francuskiej, inspirując się amerykańskim programem New Deal i adaptując metody analizy produktywności do warunków europejskich¹⁴. Kluczowym punktem odniesienia dla jego analizy było doświadczenie gospodarki Stanów Zjednoczonych, szczególnie okresu programu *New Deal*, kiedy rozpoczęto systematyczny pomiar produktywności oraz powstał National Research Project, prowadzący szeroko zakrojone badania nad wydajnością pracy w przemyśle¹⁵. W Stanach Zjednoczonych po raz pierwszy wykazano, że wzrost produktywności — odpowiednio zrozumiany i zarządzany — może stać się strategią rozwoju narodowego, a nie jedynie mechanizmem przemysłowym.

Model ten, w jego ocenie, mógł zostać przeniesiony na grunt europejski — ponieważ trwały postęp cywilizacyjny nie jest możliwy bez regularnego wzrostu produktywności. Społeczeństwa, które potrafią ją mierzyć i poddawać analizie, są zarazem zdolne do wywoływania długookresowego rozwoju społecznego. W tym ujęciu produktywność przestaje być pojęciem technicznym, a staje się fundamentalnym kryterium postępu cywilizacyjnego XX wieku.

3.2. Definicje productivité

Reprezentant francuskiej myśli zwraca uwagę na problem definicyjny wpisany w badania nad produktywnością. W przypisie do jednego z rozdziałów zaznacza, że ekonomiści anglosascy stosują termin „productivity” w sposób zbyt ogólny, obejmujący dwie różne rzeczywistości, co utrudnia precyzyjne ujęcie zjawiska i prowadzi do metodologicznych nieporozumień. Píše: „*Ekonomiści anglosascy używają najczęściej pojęcia ‘productivity’. Termin ten obejmuje dwie dość różne rzeczywistości i być może dlatego nie udało się im wydzielić z dostateczną precyzją niektórych aspektów problemu wydajności.*”¹⁶

Fourastié uznaje, że jeśli produktywność¹⁷ ma być naukową miarą postępu, musi być pojęciem mierzalnym, empirycznym i zdolnym do porównania w czasie oraz w przestrzeni (między krajami i sektorami). Stąd konieczność rozróżnienia dwóch kategorii.

Tabela 2 Porównanie wydajności i produktywności

¹³ Ch. Rébillard, *Jean Fourastié (1907–1990). Prophète des Trente Glorieuses*, s. 106–107

¹⁴ R. Boulat, *Jean Fourastié, un expert en productivité. La modernisation de la France (années trente – années cinquante)*, Besançon, PU de Franche-Comté, 2008

¹⁵ J. Fourastié, *Productivité et richesse des nations*, Paris, Gallimard, 2005, s. 81

¹⁶ J. Fourastié, *Productivité et richesse des nations*, Paris, Éditions Gallimard, 2005, s. 356

¹⁷ J. Fourastié, *La productivité*, Paris, Presses Universitaires de France (PUF), 1952, s.7

Pojęcie	Francuskie określenie	Charakter	Zakres
Wydajność	<i>rendement</i>	techniczny, operacyjny	jednostka, zawód, zadanie
Produktywność	<i>productivité</i>	ekonomiczno-społeczny	sektor, gospodarka, cywilizacja

Źródło: opracowane własne na podstawie J. Fourastié, *Productivité et richesse des nations*, Paris, Éditions Gallimard, 2005 oraz J. Fourastié, *La productivité*, Paris, Presses Universitaires de France (PUF), 1952,

Wydajność (*rendement*) oznacza zdolność do szybszego i sprawniejszego wykonywania pracy. Jest to pojęcie operacyjne, dotyczące pojedynczego procesu pracy; poprawa wydajności nie musi jeszcze przekładać się na postęp cywilizacyjny. Produktywność (*productivité*) dotyczy natomiast wyników gospodarki jako całości. W jego ujęciu produktywność oznacza zdolność społeczeństwa do zwiększania produkcji lub zakresu usług przy tym samym nakładzie pracy bądź nawet przy mniejszym. Dlatego produktywność może być traktowana jako „motor postępu technicznego i społecznego”, a jej pomiar wymaga analizy danych historycznych, cen realnych, struktury zatrudnienia oraz zmian jakości życia.

Jean Fourastié konsekwentnie dowodzi, że postęp nie może być jedynie ideą, deklaracją ani intuicją – musi mieć charakter mierzalny. Z tego powodu produktywność staje się według niego kluczowym narzędziem analizy rozwoju gospodarczego i społecznego. Jak podkreśla: „*La productivité est une mesure du progrès technique*”¹⁸.

Wydajność jest miarą postępu technicznego.

Tym samym produktywność jawi się nie tylko jako wskaźnik ekonomiczny, lecz przede wszystkim jako miara zdolności społeczeństwa do przekształcania innowacji technicznych w konkretną poprawę warunków życia. W tym ujęciu postęp nie może opierać się na deklaracjach — musi być uchwytany w danych. Analiza rozwoju wymaga więc pomiaru, statystyki i porównań międzyokresowych; bez nich badanie postępu nie może mieć charakteru naukowego.

Produktywność pozwala określić, czy zasoby pracy i techniki zostały wykorzystane efektywnie, oraz czy postęp techniczny został przekształcony w dobrobyt, wzrost siły nabywczej i rozwój usług. Z tego powodu Fourastié proponuje, aby produktywność stała się główną kategorią badania rozwoju cywilizacyjnego w XX wieku.

Aby dokładniej ująć sposób, w jaki francuski ekonomista rozróżnia wydajność (*rendement*) od produktywności (*productivité*), należy przyjrzeć się różnym formom wydajności, które mogą występować w procesie pracy. W literaturze przedmiotu można wyodrębnić cztery zasadnicze kategorie: fizyczną, ekonomiczną, organizacyjną oraz społeczną. Każda z nich odnosi się do innego poziomu analizy oraz pełni odmienną funkcję – od poprawy technicznej sprawności działania aż po możliwość przejścia do pełnej produktywności, rozumianej jako miara postępu technicznego i cywilizacyjnego. Zestawienie prezentuje poniższa tabela 3.

Tabela 3 Kategorie wydajności

Kategoria	Co mierzy?	Poziom analizy	Cel / znaczenie
Wydajność fizyczna	Szybkość wykonywania pracy	Techniczny, jednostkowy	Sprawność działania człowieka lub maszyny
Wydajność	Relacja efektów do	Relacja efektów do	Maksymalizacja

¹⁸ J. Fourastié, *La productivité*, Paris, Presses Universitaires de France (PUF), 1952, s.11

ekonomiczna	kosztów	kosztów	zysków / ograniczanie nakładów
Wydajność organizacyjna	Uporządkowanie procesu pracy	Zarządzanie, przedsiębiorstwo	Optymalizacja podziału zadań, ergonomia
Wydajność społeczna	Efekty pracy w relacji do warunków życia	Makroekonomiczny / społeczny	Przejście od wydajności do produktywności

Źródło: opracowano na podstawie Jean Fourastié, *Productivité et richesse des nations*, Paris, Éditions Gallimard, 2005, s. 351–358 oraz Jean Fourastié, *La productivité*, Paris, Presses Universitaires de France (PUF), s. 7-11.

Z przedstawionego zestawienia wynika, że wydajność może przyjmować różne wymiary – od technicznego, poprzez ekonomiczny i organizacyjny, aż po społeczny. Wydajność fizyczna oraz ekonomiczna pozwalają usprawnić proces pracy, natomiast wydajność organizacyjna warunkuje jej lepszą strukturę i dystrybucję. Jednak dopiero wydajność społeczna, odnosząca rezultaty pracy do warunków życia, staje się pomostem prowadzącym do produktywności w sensie pełnym – czyli do zdolności społeczeństwa do przekształcania postępu technicznego w realną poprawę jakości życia. W tym sensie produktywność nie stanowi jedynie rozszerzenia wydajności, lecz jej przekroczenie i uspołecznienie, co stanowi podstawę dalszych analiz w dalszej części tekstu.

3.3. Wydajność pracy, kapitału i gospodarki jako całości

Jean Fourastié w *Productivité et richesse des nations* podkreśla, że wydajność pracy (*rendement du travail*) jest kategorią wielopoziomową — jej sens i konsekwencje zmieniają się w zależności od tego, czy analizowane jest działanie jednostki, funkcjonowanie przedsiębiorstwa, czy też struktura całej gospodarki.

Wydajność pracy na poziomie jednostki

W ujęciu tego francuskiego ekonomisty wydajność na poziomie jednostkowym oznacza relację produkcji do nakładu pracy w jednostce czasu. W swoich pracach badacz przyjmuje definicję o charakterze czysto technicznym, ile dana osoba jest w stanie wytworzyć w ciągu jednej godziny, dnia lub roku¹⁹. W tym ujęciu kluczowe są czynniki psychologiczne i kulturowe — poziom wykształcenia, kompetencji technicznych, motywacji oraz mentalność wobec pracy. Autor wskazuje, że **postawy zawodowe i umiejętność interesowania się wykonywaną pracą mają realny wpływ na poziom wydajności**²⁰.

Wydajność pracy na poziomie przedsiębiorstwa

W ujęciu przedsiębiorstwa wydajność przestaje być wyłącznie cechą indywidualną, a staje się kategorią organizacyjną. Obejmuje:

- racjonalne rozmieszczenie stanowisk pracy,
- optymalny podział funkcji,
- liczbę pracowników adekwatną do liczby maszyn, urządzeń i powierzchni produkcyjnej,
- stopień wdrożenia postępu technicznego,
- zaawansowanie nauk administracyjnych i metod zarządzania.

Przedsiębiorstwo jest systemem, w którym wydajność jednostki przekłada się na efektywność całego procesu produkcji, ale tylko wtedy, gdy organizacja umożliwia maksymalne wykorzystanie pracy i kapitału.

Wydajność w skali gospodarki

¹⁹ J. Fourastié, *Productivité et richesse des nations*, Éditions Gallimard, Paris 2005, s. 275

²⁰ *Ibidem*, s. 279

W skali makroekonomicznej wydajność pracy stanowi fundament rozwoju cywilizacyjnego. Fourastié wykazuje, że:

- **wzrost wydajności jest jedynym trwałym źródłem wzrostu poziomu życia,**
- poprawa wydajności w sektorze pierwotnym prowadzi do transferu siły roboczej do przemysłu, a następnie usług,
- struktura konsumpcji oraz ceny dóbr zmieniają się proporcjonalnie do postępu technicznego w poszczególnych sektorach.²¹

Wydajność pracy w ujęciu makroekonomicznym jest głównym motorem rozwoju gospodarczego i wzrostu poziomu życia. Jej wzrost w sektorze pierwotnym umożliwia przesuwanie siły roboczej do przemysłu i usług, co zmienia strukturę gospodarki. Postęp techniczny wpływa także na ceny i wzorce konsumpcji – dobra produkowane wydajniej stają się tańsze, kształtując nowe zachowania społeczne.

Produktywność kapitału i jej związek z inwestycjami

Francuski ekonomista wskazuje, że kapitał należy rozumieć jako element konieczny do wdrażania postępu technicznego – nie cel sam w sobie, lecz narzędzie umożliwiające jego realizację. Produktywność kapitału wyraża się tym, **na ile inwestycje rzeczowe i finansowe zwiększają produktywność pracy i obniżają koszty jednostkowe.**

Kapitał jako czynnik ucieleśniający postęp techniczny

Autor wskazuje wprost, że „**Nie ma postępu technicznego bez inwestycji; nie ma inwestycji bez oszczędności.**”²²

Produktywność kapitału przejawia się w:

- redukcji kosztów pracy dzięki mechanizacji,
- zwiększeniu produkcji przy tej samej liczbie pracowników,
- obniżaniu cen dóbr wytwarzanych dzięki maszynom.

W analizie ekonomicznej pojawia się wyraźne założenie: inwestycja ma sens, kiedy zastosowana technologia realnie generuje oszczędność – dopiero wtedy staje się czynnikiem postępu, a nie jedynie wydatkiem. Wyższa produktywność kapitału:

- redukuje zapotrzebowanie na pracę w sektorach pierwotnych i przemysłowych,
- uwalnia siłę roboczą do usług,
- reorganizuje całą strukturę gospodarki

W tym sensie produktywność kapitału jest siłą napędową transformacji strukturalnej.

Wydajność pracy i produktywność kapitału są w ujęciu Fourastiégo kategoriami nierozłącznymi. Wydajność jednostkowa zależy od kompetencji i mentalności pracownika, wydajność przedsiębiorstwa — od organizacji i mechanizacji, a wydajność gospodarki — od poziomu postępu technicznego i mobilności siły roboczej. Z kolei produktywność kapitału stanowi materialny warunek postępu technicznego, inwestycji i obniżki kosztów, które umożliwiają rosnącą siłę nabywczą społeczeństwa.

4. Wydajność jako miernik postępu

Po rozróżnieniu wydajności (*rendement*) i produktywności (*productivité*) na dwóch poziomach analizy pracy — technicznym oraz społeczno-ekonomicznym — konieczne staje się przejście od ujęcia jakościowego do pomiaru ilościowego. Wydajność nabiera znaczenia naukowego dopiero w momencie, gdy zostaje wyrażona w postaci **wskaźników liczbowych**, które umożliwiają porównania między sektorami gospodarki oraz śledzenie zmian w czasie.

W ujęciu pracy wydajność stanowi punkt wyjścia do dalszych studiów nad produktywnością. Jej pomiar pozwala stwierdzić, w jakim stopniu jednostkowy czynnik produkcji (człowiek, maszyna, hektar ziemi) przyczynia się do wytworzenia określonej ilości produktu. W ten sposób wydajność przestaje być pojęciem teoretycznym i staje się **narzędziem diagnozy postępu technicznego, organizacyjnego i ekonomicznego.**

²¹ *Ibidem*, s. 439-441

²² *Ibidem*, s.376

Przyjmuje się najczęściej następującą relację ilościową:

$$\text{Wydajność} = \frac{\text{Produkcja}}{\text{Nakłady pracy}}$$

Wzór ten stanowi ogólną formułę wyjściową i umożliwia zastosowanie pojęcia wydajności w różnych dziedzinach — od produkcji przemysłowej po usługi. Zasadniczym założeniem jest ujęcie wydajności jako **relacji efektów do nakładów**, co prowadzi do szeregu formuł stosowanych w praktyce badawczej.

4.2. Wydajność a poziom życia i zmiany społeczne

W literaturze francuskiej powojennego okresu wydajność jest traktowana jako kategoria interdyscyplinarna, łącząca ekonomię, socjologię pracy i historię gospodarczą. Nie pełni ona wyłącznie funkcji wskaźnika technicznej sprawności produkcji, lecz staje się narzędziem analizy kierunku przemian społecznych. Badacze tacy jak Courthéoux, Aftalion czy Vincent²³ wskazują, że pomiar wydajności pozwala prześledzić, w jaki sposób przemiany technologiczne przekładają się na warunki życia i sposób funkcjonowania społeczeństwa.

Wzrost wydajności pracy zyskuje znaczenie dopiero wtedy, gdy prowadzi do realnych zmian w poziomie życia – rozumianym jako dostęp do dóbr, stabilność ekonomiczna gospodarstw domowych oraz struktura czasu życia zawodowego. Ocenia się go nie poprzez tempo pracy, lecz poprzez możliwości, jakie ta praca generuje. W miarę zwiększania efektywności produkcyjnej następuje stopniowe obniżanie realnych cen dóbr podstawowych, co prowadzi do ich upowszechnienia i demokratyzacji konsumpcji. Dobra dawniej traktowane jako luksusowe stają się częścią standardu życia, a struktura konsumpcji przesuwana się od produktów niezbędnych ku usługom, edukacji i kulturze. W konsekwencji wydajność staje się narzędziem dystrybucji dobrobytu oraz jednym z czynników umożliwiających rozwój społecznej mobilności.

Jednym z najistotniejszych przejawów wpływu wydajności na strukturę społeczną jest skracanie czasu pracy. Wzrost efektywności nie musi oznaczać zwiększenia obciążenia pracą – przeciwnie, może prowadzić do ograniczenia czasu pracy przy jednoczesnym wzroście produkcji. W takim ujęciu czas wolny przestaje być kategorią marginalną; staje się jednym z głównych mierników jakości życia. Francuskie analizy porównawcze wskazują, że transformacji ulega nie tylko zakres pracy, lecz także jej funkcja – od konieczności biologicznego utrzymania przechodzi ona stopniowo ku pracy twórczej, organizacyjnej i społecznej.

Wydajność należy zatem rozumieć nie tylko jako miernik sprawności technicznej, lecz jako wskaźnik jakości rozwoju cywilizacyjnego. Zmiany w poziomie wydajności pozwalają analizować długookresowe przemiany struktury gospodarki, przejście od sektora rolniczego i przemysłowego do sektora usług oraz przeobrażanie modeli życia codziennego. Miarą postępu nie jest zatem jedynie wzrost produkcji, lecz to, w jakim stopniu postęp techniczny przekształca się w poprawę jakości życia społecznego.

Podsumowanie

Analiza historyczno-doktrynalna pokazuje, że pojęcie wydajności ewoluowało od fizjokratycznego rozumienia nadwyżki jako jedyne źródła bogactwa po złożone, wielowymiarowe ujęcie XXI-wiecznej ekonomii i nauk o zarządzaniu. Fizjokraci, wskazując na produkt netto rolnictwa, stworzyli pierwszą koncepcję hierarchii sektorów według ich zdolności do generowania wzrostu. Aftalion rozwinął te intuicje, rozróżniając trzy poziomy *productivité* — globalny, fizyczny i wartościowy — oraz łącząc je z teorią dochodów. Fourastié natomiast nadał kategorii wydajności wymiar cywilizacyjny: uznał ją za miernik

²³ André Vincent, ekonomista związany z francuskim Institut de Conjoncture, prowadził analizy koniunkturalne oraz pierwsze studia nad efektywnością przemysłu. Jego prace — inspirowane m.in. metodami amerykańskimi — były jednym z elementów, które ukształtowały późniejsze koncepcje produktywności w ujęciu Fourastiégo.

postępu technicznego i społecznego, kluczowy dla zrozumienia zmian strukturalnych, wzrostu poziomu życia oraz przejścia od gospodarek rolniczych do usługowych. Wspólnym mianownikiem wszystkich analiz jest przekonanie, że wydajność — odpowiednio mierzona — staje się narzędziem oceny długookresowego rozwoju gospodarczego i społecznego, a produktywność kapitału i pracy stanowi fundament transformacji nowoczesnych gospodarek.

Bibliografia

1. Aftalion, A. (1911). *Les trois notions de la productivité et les revenus*. Revue d'économie politique.
2. Allais, M. (1947). *Économie et intérêt*. Paris: Imprimerie Nationale.
3. Boulat, R. (2008). *Jean Fourastié, un expert en productivité. La modernisation de la France (années trente – années cinquante)*. Besançon: Presses universitaires de Franche-Comté.
4. Courthéoux, J.-P. (1966). *La répartition des activités économiques. Critique expérimentale de la théorie des trois secteurs d'après l'économie française*. Paris: Centre de Recherche d'Urbanisme.
5. Fayol, H. (1917). *Administration industrielle et générale*. Paris: Dunod.
6. Fourastié, J. (1952). *La productivité*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).
7. Fourastié, J. (2005). *Productivité et richesse des nations*. Paris: Gallimard.
8. Grandmy, R. (1973). *La Physiocratie. Théorie générale du développement économique*. Paris: Mouton.
9. J.-B. Say. (2006). *Traité d'économie politique*. Coppet: Institut Coppet.
10. Massé, P. (1959). *Le choix des investissements : critères et méthodes*. Paris: Dunod.
11. Ponte, A. (1953). *Approvisionnements et gestion des stocks dans l'industrie américaine. Rapport présenté au Président du Comité National de la Productivité par la Mission Française de Productivité*. Paris.
12. Rébillard, C. (2019). *Jean Fourastié (1907-1990). Prophète des Trente Glorieuses*. Sciences Humaines 2019/HS5 Les Essentiels.

УДК 658

Бандура О.Р.

(Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя)

АНАЛІЗ ВИТРАТ НА ЯКІСТЬ У СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Bandura O.R.

ANALYSIS OF QUALITY COSTS IN THE MANAGEMENT ACCOUNTING SYSTEM

У сучасних умовах конкуренції якість продукції та послуг є ключовим чинником успіху підприємства. Забезпечення високої якості потребує не лише технічного контролю, а й ефективного управління витратами, пов'язаними з якістю. Управлінський облік відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки дозволяє ідентифікувати, класифікувати та аналізувати витрати на якість, що сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

У межах бухгалтерського обліку важливе місце займає управлінський облік витрат, основною метою якого є достовірне відображення господарських процесів, а також формування інформації для уповноважених осіб, що використовується при виконанні управлінських функцій — таких як контроль, аналіз, регулювання, планування та прогнозування. Показники управлінського обліку, які формуються